

Asia: VN/25525/2023

Luonnos valtioneuvoston periaatepäätökseksi kansallisesta ohjelmasta demokratian ja osallistumisen edistämiseksi (demokratiaohjelma)

Lausunnonantajan lausunto

Saate lausunnolle ja/tai koko periaatepäätösluonnosta koskevat yleiset huomiot

Kansallinen ohjelma demokratian ja osallisuuden lisäämiseksi on demokratian tilan heikkenemisen vakavuuteen nähden puutteellinen. Erityisen silmiinpistävää on se, että demokratiatyön kehittämiseksi ei ole kaavailtu lisäresursseja. Orpon hallituksen säästötoimenpiteet kohdistuvat voimakkaasti kaikkiin keskeisiin julkisen hallinnon aloihin, joiden tehtävä on vahvistaa demokratiaa. On vaarallista heikentää demokratiatyön resurssointia tilanteessa, jossa demokratian elinvoimaisuus on uhattuna.

LUKU 3.1 Edistämme äänestysaktiivisuutta

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 1: Etsimme keinoja lisätä erityisesti nuorten äänestysaktiivisuutta sekä tasoittaa väestöryhmien ja alueiden välillä havaittuja eroja äänestysaktiivisuudessa ja pysäyttää eriytymiskehitys.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- ymmärrettävä ja saavutettava vaalitiedotus ja -viestintä,
- äänestyspaikkojen saavutettavuuden ja esteettömyyden varmistaminen,
- kuntien kannustaminen kuulemaan nuoria ja huomioimaan eri ikäryhmiä äänestyspaikkojen sijoittelussa,
- yhteistyö kansalaisjärjestöjen ja muiden keskeisten sidosryhmien kanssa erityisesti ensi kertaa äänestävien nuorten aikuisten ja muita heikommassa asemassa olevien äänioikeutettujen tavoittamiseksi.

-

Tavoitelinjaus 2: Lisäämme lasten ja nuorten mahdollisuuksia saada tietoa vapaiden vaalien merkityksestä ja harjoitella äänestämistä.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- yhteistyö ja vuorovaikutus valtioneuvoston, hyvinvointialueiden ja kuntien, kirjastojen, koulujen, oppilaitosten ja kolmannen sektorin toimijoiden kesken,
- lapsi- ja nuoriystävällisen, saavutettavan, ymmärrettävän ja puoluepoliittisesti neutraalin tiedon tuottaminen ja viestintä vaaleista, eri hallintotasojen tehtävistä, puolueiden arvoista ja äänestämisestä niissä kanavissa missä lapset ja nuoret viettävät aikaansa ja osana demokratiakasvatusta.

-

LUKU 3.2 Vahvistamme lasten ja nuorten osallisuutta

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 3: Vahvistamme kuntien ja hyvinvointialueiden nuorisovaltuustojen asemaa sekä yhteistyötä ja vuorovaikutusta muiden lapsia ja nuoria edustavien toimielinten, kuten oppilas- ja opiskelijakuntien, ja haavoittuvassa asemassa olevien lasten ja nuorten parissa työskentelevien toimijoiden kanssa.

Lasten ja nuorten osallisuutta tulee tarkastella kokonaisvaltaisesti ja vahvistaa sitä erityisesti niissä ympäristöissä, joissa he elävät ja toimivat, kuten asuinalueilla, kouluissa ja muissa julkisissa palveluissa.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- kuntalain ja hyvinvointialuelain toimivuuden arviointi nuorisovaltuustoja koskevien säännösten osalta,
- tuki ja koulutus kuntien, hyvinvointialueiden sekä koulujen ja oppilaitosten henkilöstölle niin yleissivistävässä kuin ammatillisessa koulutuksessa.

-

Tavoitelinjaus 4: Vahvistamme lapsi- ja nuoriystävällistä osallistumista ja kuulemista heitä itseään koskevissa asioissa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- lasten ja nuorten kuulemisen ja osallistumisen merkityksen painottaminen avoimen lainvalmisteluprosessin kehittämisessä,
- viranhaltijoiden tukeminen ja kuulemis- ja vuorovaikutusosaamisen lisääminen,
- jo olemassa olevien lasten ja nuorten osallistumisen ja kuulemisen rakenteiden tehokkaampi hyödyntäminen valmistelussa ja päätöksenteossa,
- hyvien käytänteiden kokoaminen ja levittäminen,
- osallistumis- ja kuulemistoimien vaikuttavuuden arvioinnin, mittaamisen ja seurannan kehittäminen sekä sidosryhmäviestintä osallistumisen tuloksista.

Viranhaltijoiden kuulemis- ja vuorovaikutusosaamisen kehittämisen ytimeen on syytä ottaa dialogiosaamisen kehittäminen. Suomessa on jo nyt lukuisia erittäin toimivia dialogisia käytäntöjä: Erätauko, Skidi-dialogit, Läheisneuvonpito, Ennakointidialogit. Näiden käytäntöjen vahvistaminen kuulemisissa on vielä paljon työtä.

LUKU 3.3 Kehitämme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyviä käytäntöjä

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 5: Vahvistamme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen jatkumoa eri kouluasteiden välillä varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle ja tiivistämme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kansallisen tason yhteistyötä, koordinointia ja seurantaa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen kansallisen kehittämisen koordinoinnin ja seurannan kehittämistyö yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa keskeisten toimijoiden, kuten Opettajankoulutusfoorumin, yliopistojen ja korkeakoulujen, Opetushallituksen sekä vapaan sivistystyön toimijoiden kanssa,
- mitattavissa olevan seurantatiedon kehittäminen demokratia- ja ihmisoikeuskasvatusta koskevien, opetussuunnitelmien ja tutkinnon perusteissa määriteltyjen oppimistavoitteiden toteutumisesta varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa ja toisen asteen opetuksessa.

Koulut voivat toimia demokratiakasvatuksen ja siihen liittyvien arvojen ja taitojen tärkeänä oppimisyhteisönä. Formaalin demokratiakasvatuksen lisäksi jokainen koulupäivä tarjoaa lukuisia arkisia tilanteita, joissa voidaan ratkoa erilaisia kysymyksiä ja ongelmia demokraattisen yhteiselämän hengessä. Niinpä kouluissa tulisi alkaa kehittämään "arjen demokratiataitojen" käytäntöjä.

Tavoitelinjaus 6: Parannamme demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen hyvien käytäntöjen sekä opetusmateriaalien ja -menetelmien laatua ja saatavuutta kansallisesti.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- jo olemassa olevien hyvien käytäntöjen, materiaalien ja menetelmien skaalaaminen ja levittäminen valtakunnallisesti varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle
- demokratia- ja ihmisoikeuskasvatuksen käytännön toteuttamisvaihtoehtojen ja ratkaisumallien kehittäminen yhteistyössä ja vuorovaikutuksessa keskeisten sidosryhmien, kuten kolmannen sektorin toimijoiden, vanhempien ja muiden lähiyhteisötoimijoiden kanssa.

-

Tavoitelinjaus 7: Vahvistamme siviilipalveluskoulutukseen, kotoutumiskoulutukseen, monikieliseen yhteiskuntaorientaatioon sekä varusmiespalvelukseen osallistuvien tietämystä ja osaamista demokratiasta.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- siviilipalveluskoulutuksen, kotoutumiskoulutuksen ja monikielisen yhteiskuntaorientaation sekä varusmiespalveluksen opetussuunnitelmien ja -sisältöjen tarkastelu demokratia- ja osallisuusteemojen näkökulmista.

-

LUKU 3.4 Vahvistamme hyvän keskustelun ja mielipiteen vaihtamisen kulttuuria yhteiskunnassa

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 8: Parannamme monikanavaisia osallistumisen ja vaikuttamisen mahdollisuuksia erilaisten alueiden ja eri väestöryhmien, erityisesti lasten ja nuorten erilaiset osallistumisen edellytykset sekä haavoittuvassa asemassa olevat lapset ja nuoret huomioon ottaen.

Suomessa kehitetty Kansallisten dialogien malli kykenee tavoittamaan laaja-alaisesti monia erilaisia väestöryhmiä ja eri ikäluokkien edustajia, myös lapsia. Kansalliset dialogit perustuvat julkishallinnon ja kansalaisyhteiskunnan avoimelle ja tasa-arvoiselle yhteistyölle. Resursseja pitäisi ohjata erityisesti niille kansalaisyhteiskunnan toimijoille, jotka kykenevät tavoittamaan haavoittuvassa asemassa olevia ihmisiä ja saattamaan heidän äänensä osaksi yhteiskunnallista keskustelua.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- uudenlaisten, valtakunnallisten osallistumisen ja vaikuttamisen keinojen ja rakenteiden kehittäminen ja testaaminen,
- jo olemassa olevien osallistumisen rakenteiden vakiinnuttaminen,
- digitaalisten vaikuttamiskanavien lapsi- ja nuorisoystävällisyyden parantaminen ja niiden tunnettuuden lisääminen,
- hallinnon ja kansalaistoimijoiden ratkaisukeskeisen kumppanuuden vahvistaminen erityisesti haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien tavoittamiseksi sekä vuoropuhelun lisäämiseksi heitä koskevassa päätöksenteossa.

Haavoittuvassa asemassa olevien väestöryhmien tavoittamiseksi on myös kehitettävä erilaisten kokemusasiantuntijoiden hyödyntämistä.

Tavoitelinjaus 9: Tuemme suoran kansalaisosallistumisen mallien kehittämistä ja dialogisten menetelmien käyttöönottoa päätöksentekoprosesseissa eri hallinnontasoilla.

Suomessa viime vuosina voimakkaasti lisääntynyt dialogiosaaminen muodostaa hyvän lähtökohdan kansalaisosallistumisen vahvistamiselle. Edelleen täytyy lisätä viranomaisten dialogikyvykkyyttä kaikilla hallinnon tasoilla.

Keskeisiä toimenpiteitä:

- niin sanotun puntaroivan demokratian menetelmien, kuten kansalaisraatien tai -paneelien, sekä dialogisten menetelmien käyttöönotto valtioneuvoston strategisten linjausten valmistelussa ja osana olemassa olevia kuulemisen ja osallistumisen kanavia,
- kansallisten dialogien mallin jatkokehittäminen, dialogien toteuttaminen ja niiden tulosten parempi hyödyntäminen,
- paikallisesti ja alueellisesti kehitettyjen hyvien dialogikäytäntöjen ja -mallien levittäminen valtakunnallisesti,
- eduskunnan, hyvinvointialueiden ja kuntien kannustaminen puntaroivan keskustelun käyttämiseksi päätöksentekonsa tukena.

Kansallisia dialogeja on toteutettu menestyksekkäästi koronapandemia alusta asti. Mallia voidaan skaalata moninkertaisesti melko pienillä resursseilla. Toimenpideohjelmassa tulee huomioida nimenomaan Kansallisten dialogien skaalaaminen, jotta yhä suurempi joukko kansalaisia voi osallistua dialogeihin. Lisäksi on selvitettävä, millaisia vaikutuksia Kansallisilla dialogeilla on niihin osallistuvien ihmisten kokemuksiin. Varsinaisia Kansallisia dialogeja edeltänyt Poikkeusajan dialogit (2020-2021) osoitti, että dialogit voivat merkittävästi vähentää osallistujien ahdistusta ja pelkoa sekä luoda tulevaisuususkoa epävarmassa maailmassa (Henttonen 2022). Tästä syystä Kansallisilla dialogeilla on erityisen tärkeä rooli demokratian vahvistamisessa nykytilanteessa.

LUKU 3.5 Kehitämme paikallishallintoa ja varmistamme lähidemokratian toteutumisen

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 10: Seuraamme ja edistämme asukkaiden osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien toteutumista hyvinvointialueilla ja kunnissa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **hyvinvointialueuudistuksen vaikutusten arviointi asukkaiden ja palvelunkäyttäjien tosiasiallisiin osallistumis- ja vaikutusmahdollisuuksiin kunnissa ja hyvinvointialueilla sekä alueelliseen yhdenvertaisuuteen,**
- **alueellisen ja paikallisen demokratian kehittäminen ja osallistumis- ja vaikuttamismahdollisuuksien edistäminen yhteistyössä eri toimijoiden kanssa.**

-

Tavoitelinjaus 11: Tuemme demokratian ja osallistumisen näkökulmaa osana alue- ja paikallishallinnon johtamista ja päätöksentekoa.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **hyvinvointialueiden ja kuntien välisen rajapinnan sekä ministeriöiden välisen työnjaon selkeyttäminen alueellisen ja paikallisen demokratian ja osallistumisen edistämiseen liittyen,**
- **asukkaiden osallistumisen tarkasteleminen johtamisen ja hallinnon kysymyksenä ja osana päätöksentekoa,**
- **tietopyynnön sekä kuntalais- ja hyvinvointialuealoitteen tunnettuuden, käytön ja kehittämisen selvittäminen,**
- **demokratiaosaamisen lisääminen julkisissa palveluissa.**

Demokratiaosaamisen vahvistaminen julkisissa palveluissa tulee kytkeä yhteen Sitran julkaiseman Demokraattisten kohtaamisten käsikirjan päälinjojen kanssa (Alhanen & Henttonen 2023). Tässä on olennaista huomioida, että demokratian vahvistamisen julkisissa palveluissa ei tule olla erillinen toimenpide vaan palvelukohtaamisten toteutustapa, joka myös lisää julkisten palveluiden vaikuttavuutta. Julkisella sektorilla työskentelee noin 600 000 ihmistä, joista monet toimivat nimenomaan niissä julkisissa palveluissa (kouluissa, terveyskeskuksissa, sosiaalitoimistoissa, TE-toimistoissa ym), joissa kansalaiset kohtaavat valtiovallan oman elämänsä tärkeiden asioiden äärellä. Julkisten palveluiden ammattilaisten demokratiatietoisuuden ja -osaamisen lisäämisellä voidaan vahvistaa demokratiaa tavalla, joka tavoittaa juuri niitä kansalaisia, jotka ovat vaarassa jäädä syrjään yhteiskunnasta ja parhaimmillaan vaikuttaa heidän osallisuuden ja luottamuksen kokemuksiin heille

merkityksellisten arkisten asioiden yhteydessä. Tätä toistaiseksi hyvin vähän hyödynnettyä potentiaa ei ole syytä jättää käyttämättä.

LUKU 3.6 Kehitämme kansallista demokratiapolitiikkaa

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 12: Jatkamme kansallisen demokratiapolitiikan johdonmukaista kehittämistä perustuen demokratianäkemykseen, jossa perusoikeudet, sananvapaus, oikeusvaltioperiaate, hyvä hallinto, kansalaisten osallistuminen ja korruption kitkeminen nähdään tärkeinä, toisistaan riippuvaisina demokratian elementteinä.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- demokratiapolitiikan nykyistä tiiviimpi ja systemaattisempi koordinaatio suhteessa esimerkiksi hallinto-, tieto-, media- ja teknologiapolitiikkatoimiin,
- yhteistyö akateemisen tutkimuksen kanssa demokratiapolitiikan tietoperustan ja tietoperusteisen päätöksenteon vahvistamiseksi.

-

Tavoitelinjaus 13: Vahvistamme kansallisen demokratiapolitiikan ja demokratian edistämistoimien vaikuttavuuden arviointia, seurantaa ja läpinäkyvyyttä.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- kansallisen demokratiaindikaattorityön kehittäminen,
- osallistuminen Suomen demokratian tilan arviointi- tai auditointityöhön yhteistyössä keskeisten sidosryhmien kanssa,
- hallituksen demokratiapoliittisista toimenpiteistä ja niiden vaikuttavuudesta viestiminen avoimesti, saavutettavasti ja läpinäkyvästi.

-

LUKU 3.7 Edistämme demokratiaa Euroopan unionissa ja kansainvälisesti

Yleiset huomiot

-

Tavoitelinjaus 14: Edistämme demokratiaa ja ihmisoikeuksien toteutumista Euroopan unionissa ja kansainvälisesti, ja vahvistamme näin myös turvallisuutta, vakautta ja kriisinkestävyyttä.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **demokratiatoimien jatkumon, hyvän hallinnon ja avoimuuden kehittämisen sekä vaaliturvallisuustyön syventämisen edistäminen EU:ssa,**
- **tietoisuuden lisääminen demokratian ja kansalaisyhteiskunnan tukemiseen suunnatuista EU-rahoituslähteistä kansallisesti,**
- **aktiivinen vaikuttaminen Euroopan neuvoston roolin kehittämiseen demokratiakysymyksissä,**
- **osallistuminen Team Europe Democracy -aloitteeseen,**
- **kehitysyhteistyömäärärahan kohdentaminen strategisesti demokratian, oikeusvaltion, ihmisoikeuksien ja kansalaisyhteiskuntien vapaan toimitilan tukemiseksi huomioiden erityisesti niin kutsuttujen tasapainottavien tai vastapainojen instituutioiden toimintaa.**

Demokratiayhteistyössä tulisi huomioida Suomessa kehitetty merkittävä demokratia innovaatio: Kansalliset dialogit. Tämä malli on herättänyt laajaa kiinnostusta kansainvälisesti ja erityisesti OECD:ssa. Malli on myös otettu käyttöön Latviassa. Suomella on siis myös tuotavanaan kansainväliseen yhteistyöhön innovatiivisia uusia lähestymistapoja.

Tavoitelinjaus 15: Tiivistämme Suomen kansainvälisen demokratiatyön koordinoitua ja kansainvälisten demokratiasuosittelujen toimeenpanon seurantaan kansallisella tasolla.

-

Keskeisiä toimenpiteitä:

- **valtioneuvoston kansainvälisten demokratia-asioiden koordinaatiojärjestelmän perustaminen,**
- **kansainvälisten valvontaelinten ja järjestöjen suositusten kansalliseen toimeenpanoon panostaminen.**

-

1 Tilannekuva: Demokratian tila kansainvälisesti ja Suomessa

Yleiset huomiot

Tilannekuva tulisi päivittää ajantasaiseksi erityisesti Yhdysvaltojen presidentinvaalien tuloksen pohjalta. Suomen kohdalta tulisi ottaa mukaan vuoden 2024 OECD luottamusarvionti, jonka mukaan luottamus hallintoon on heikentynyt merkittävästi eli 14% kahden vuoden takaisesta. Pudotus oli toiseksi suurin 30 maan joukossa.

Esitetty tilannekuva on ajantasainen, perustuu tutkittuun tietoon ja antaa kattavan kuvan demokratian tilasta kansainvälisesti ja Suomessa

2

Tilannekuva toimii hyvänä taustoitukseksi periaatepäätöksessä esitettyihin linjauksiin

2

2 Demokratiapolitiikka Suomessa ja Euroopan unionissa

Yleiset huomiot

-

3 Suomen osallistuminen kansainväliseen demokratiayhteistyöhön

Yleiset huomiot

-

Alhanen Kai
Aretai Oy